

Гирич Ярослав Миколайович

кандидат історичних наук, доцент,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ МІСТ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОЦЕСОМ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ (2015–2016 рр.)

За радянської влади масового характеру набув процес перейменування міст, що призводило до втрати історичних назв. Нові астіоніми часто мали штучний та зовсім невластивий для українських земель характер. Надання нової назви нерідко пов'язувалося з певною персоналією, що зазвичай не мала жодного відношення до конкретного міста. Це явище могло бути невід'ємною складовою гіпертрофованої глорифікації чи створення «культу особи».

Від часу здобуття Україною незалежності очевидною була необхідність здійснення низки перейменувань, перша хвиля яких пройшла у 1989–1993 рр. У підсумку, на мапі України з'явилися Маріуполь (Жданов до 1989 р.), Луганськ (Ворошиловград до 1990 р.), Зміїв (Готвальд до 1990 р.), Інкерман (до 1991 р. – Білокам'янськ), Жовква (до 1991 р. – Нестеров), Соледар (до 1991 р. – Карлово-Лібкнехтівськ), Алчевськ (до 1992 р. – Комунарськ), Радивилів (до 1993 р. – Червоноармійськ) [1]. Для сучасності також характерний процес уточнення чи українізації російських варіантів назв міст (Рівне, Новий Розділ, Комарно, Яремче, Новояворівськ). Окремо можна згадати перейменування Слов'яногірська на Святогірськ 2003 р. та повернення зросійщеного варіанту (Ірміно) попередньої назви Теплогірську у 2010 р. Ця зміна назви стала єдиною за часів президентства В. Януковича.

У новому тисячолітті до ідеї перейменувань повернулися 25 травня 2009 р., коли депутат VI скликання Юрій Гнаткевич вніс проект постанови ВР України № 4543 «Про відновлення історичних назв населених пунктів України та про впорядкування усіх топонімічних об'єктів відповідно до сучасних реалій». Проектом передбачалося змінити назву 25 українських міст, чий

назви пов'язані з постатями радянських державних та військових діячів або радянськими святами. Цей документ на початку нової сесії (7 вересня 2010 р.) не набрав достатньої кількості голосів для включення до порядку денного [4].

Повний перелік змін назв українських міст, запропонованих 2009 р. Ю. Гнаткевичем виглядав наступним чином: Артемівськ (Луганська обл.) – Катеринівка; Артемівськ (Донецька обл.) – Бахмут; Артемове (Донецька обл.) – Неліпівськ; Дзержинськ – у місто Щербинівка; Дніпродзержинськ – Кам'янськ; Дніпропетровськ – Січеслав; Димитров – Гродівка; Кіровоград – Єлісаветград; Кіровськ (Луганська обл.) – Голубіївськ; Кіровське (Донецька обл.) – Кленове; Котовськ – Бірзула; Красноармійськ – Гришин; Кузнецовськ – Вираш; Новомосковськ – Самар; Орджонікідзе – Покровськ; Первомайськ (Луганська обл.) – Олександрівка; Первомайськ (Миколаївська обл.) – Богопіль; Первомайський (Харківська обл.) – Лихачове; Першотравенськ (Дніпропетровська обл.) – Шахтарське; Свердловськ – Довжанськ; Торез – Чистякове; Цюрупинськ – Олешки; Щорс – Сновськ; Южноукраїнськ – Константинівськ; Южнокомунарськ – Бунге [4].

Той же народний депутат 12 січня 2011 р. зареєстрував новий проект постанови «Про підготовку до відзначення 20-річчя Незалежності України в частині перейменувань і повернення до колишніх найменувань, що були замінені внаслідок топонімічної політики тоталітарного сталінського режиму», котрий під час розгляду у парламентській залі (1 лютого 2011 р.) також не набрав відповідної кількості для включення в порядок денний. У цьому законопроекті мова йшла вже про зміну назви 16 міст («Артемівськ (Луганської обл.), Артемівськ (Донецької обл.), Артемове, Дзержинськ, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Димітров, Кіровоград, Кіровськ, Кіровське, Котовськ, Орджонікідзе, Свердловськ, Торез, Цюрупинськ, Щорс») [4].

16 травня 2012 р. Юрій Гнаткевич висунув ідею проведення 4 липня того ж року парламентських слухань «Топонімічна реформа в Україні: передумови та перспективи», яка також не одержала підтримки серед депутатського корпусу [4]. Наприкінці 2012 р. у зв'язку із завершенням каденції Верховної Ради

України VI скликання депутатські повноваження Ю. Гнаткевича припинилися.

Відмова від офіційного вживання комуністичної топоніміки відбулася після ухвалення Закон України № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (за це рішення проголосували 254 депутати, проти – 0, утрималось – 0, не голосувало – 53) [3]. Важливу роль у процесі «декомунізації» було покладено на Український інститут національної пам'яті та його очільника Володимира В'ятровича. Пропозиції, що надійшли від УІНП, в основному збігалися з ідеями Ю. Гнаткевича.

У залі Верховної Ради України в першій половині 2016 р. всі необхідні рішення були ухвалені. Вже 4 лютого 2016 р. було перейменовано Червонозаводське на Заводське (Полтавщина); Іллічівськ на Чорноморськ (Одещина); Артемівськ на Бахмут, Держинськ на Торецьк, Красний Ліман на Ліман (усі – Донеччина) [13]. Це рішення підтримали 230 депутатів, 2 висловилися проти, 11 утримались та 97 не голосували.

17 березня 2016 р. місто Орджонікідзе було перейменоване на Покров (Дніпропетровщина) [12]. За це проголосував 231 народний обранець, проти – 1, утрималось – 3 та 51 депутат не проголосував.

12 травня 2016 р. свою назву змінили українські міста Щорс на Сновськ (Чернігівщина), Котовськ на Подільськ (Одещина), Димитров на Мирноград, Красноармійськ на Покровськ (обидва – Донеччина) [8]. Це рішення підтримали 265, проти проголосували 8, утрималось – 12, не голосували – 84 народні депутати України.

19 травня 2016 р. Постанову про перейменування Дніпропетровська на Дніпро підтримали 247 українських парламентарів, проти – 16, утримались – 7, не голосували – 74 особи [9]. Того ж дня, нові назви одержали інші міста: Комсомольськ перейменовували на Горішні Плавні (Полтавщина), Цюрупинськ на Олешки (Херсонщина), Ульяновку на Благовіщенське (Кіровоградщина), Артемове на Залізне (Донеччина), Дніпродзержинськ на Кам'янське

(Дніпропетровщина), Кузнецовськ на Вараш (Рівненщина) [10]. За ухвалення постанови було подано 249 голосів, проти – 3, утрималось – 7, не голосувало – 85 парламентарів.

14 липня 2016 р. українські парламентарі ухвалили рішення про зміну назви Кіровограда на Кропивницький [11]. Воно знайшло підтримку 230 нардепів, проти проголосували 5, утрималось – 6, не голосували – 89 осіб.

Враховуючи особливості сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні [2, 12, 14], для тимчасово окупованих територій 12 травня 2016 р. було ухвалено окремі постанови. Перший із цих актів стосувався т. зв. території ОРДЛО [12, 14]. На Донеччині було перейменовано декілька населених пунктів, наразі не контрольованих українською владою: Комсомольське змінило назву на Кальміуське, Южнокомунарськ на Бунге, Кіровське на Хрестівку, Торез на Чистякове. На Луганщині всі перейменовані міста поки що не повернулися під фактичний контроль України. Так, Артемівськ депутати перейменували на Кипуче, Кіровськ на Голубівку, Краснодар на Сорокине, Вахрушеве на Боково-Хрустальне, Красний Луч на Хрустальний, Петровське на Петрово-Красносілля, Свердловськ на Довжанськ, Стаханов на Кадіївку. Червонопартизанськ, який змінив назву на Вознесенівку, у тексті постанови помилково названий не містом, а смт [6]. За всі ці перейменування висловилися 245 народних обранців, проти – 11, утрималось – 11, не голосували – 94 особи.

Того ж дня, окремий документ було прийнято і для АРК. Більшість перейменувань стосувалось повернення кримськотатарської топоніміки для сільських поселень півострова. Постановою було змінено назву для одного міста. Красноперекопськ мав називатися Яни Капу. Вступ акту в дію відтермінований до часу повернення Криму під загальну юрисдикцію України [7]. Це перейменування знайшло підтримку 255 депутатів, проти проголосували 6, утрималось – 4, не голосувало – 93 особи.

Якщо проаналізувати здійснену декомунізацію назв міст, то значній їх частині було повернуто історичну назву (Сновськ, Олешки, Бахмут, Кам'янське, Кадіївка, Чистякове, Лиман, Сорокине) або одне з попередніх найменувань (Благовіщенське

мало таку назву лише у 1921–1924 рр.). Найбільш резонансними та багатостраждальними стали перейменування Дніпропетровська та Кіровограда. У деяких випадках висловлювалися пропозиції зміни етимологічного обґрунтування астіонімів. Зокрема, Дніпропетровськ та Іллічівськ пропонували вважати такими, чії назви пішли від ріки Дніпро та Апостола Петра, а Іллічівськ – від пророка Іллі. Для Комсомольська було запропоновано акронім «КОлектив Молодих Соціально МОтивованих Людей (Б) Справжніх (Б) Козаків».

Помітна частина перейменованих міст була заснована в радянські часи, тому за відсутності історичних (попередніх) назв було прийнято нейтральні варіанти: Іллічівськ змінив назву на Чорноморськ, Димитров – Мирноград, Красноармійськ – Покровськ, Дзержинськ – Торецьк, Артемово – Залізне, Комсомольське – Кальміуське. «Нейтральні» варіанти обрали для Котовська (Подільськ) та Червонозаводського (Заводське). Для нових астіонімів також використовували назви навколишніх сіл (Вараш, Горішні Плавні, Хрустальний, Боково-Хрустальне, Довжанськ, Голубівка), залізничної станції (Кипуча), одного з населених пунктів, що увійшли до складу існуючого міста раніше (Вознесенівка, Хрестівка, Петрово-Красносілля); навколишніх сировинних розробок (Покровські копальні для Покрова, шахта «Бунге»). Окремо можна згадати про використання кримськотатарської топоніміки (Яни Капу).

Проте, на сьогодні про повне завершення декомунізації астіонімів говорити зарано. На мапі України зберігаються такі міста як Дружба (до 1962 – Хутір-Михайлівський; Сумщина), Первомайськ (Миколаївщина), Первомайськ (до 1920 р. – Петропавлівка; Луганщина), Первомайський (до 1952 р. – Лихачове; Харківщина), Красноград (до 1922 р. – Костянтинград; Харківщина), Першотравенськ (до 1960 р. – Шахтарське; Дніпропетровщина), Червоноград (до 1951 р. – Кристинополь; Львівщина), Южноукраїнськ (Миколаївщина), Южне (Одещина), Новомосковськ (до 1794 р. – Самар; Дніпропетровщина), Ватутіне (Черкащина). Зберігається питання з відновлення кримськотатарської топоніміки міст АРК (Білогірськ (до 1944 р. – Карасубазар), Армянськ (до 1921 р. – Ермені-Базар).

Отже, декомунізація політичної карти України в першій половині 2016 р. перейшла у свою найбільш активну фазу. Можна констатувати, що «топонімічну реформу», зокрема стосовно міст, в основному вдалося здійснити. За відносно короткий проміжок часу назву змінили 32 українські міста. Проте, не всі комуністичні астіоніми виведені з обігу та не всім містам повернуто історичну назву. Повна реалізація норм декомунізаційного закону ускладнюється у зв'язку з конфліктом з Росією, певним опором місцевої влади та нерозуміння необхідності змін частиною українського суспільства.

Література

1. Гирич Я. М. Перейменування міст України (1991–2011 рр.) / Я. М. Гирич // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Шлях суверенної держави: 20-річчя проголошення незалежності України», Луганськ, 16 вересня 2011 р. / Н. М. Сафонова, А. В. Фомін. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 77–82.
2. Закон України № 1207-VII від 15 квітня 2014 р. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» / Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – С. 2172.
3. Закон України № 317-VIII від 9 квітня 2015 р. «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 26. – С. 1390.
4. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
5. Постанова Верховної Ради України № 1037-VIII від 17 березня 2016 року «Про перейменування окремих населених пунктів» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 15. – С. 23.
6. Постанова Верховної Ради України № 1351-VIII від 12 травня 2016 року «Про перейменування окремих населених пунктів та районів на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 23. – С. 8.
7. Постанова Верховної Ради України № 1352-VIII від 12 травня 2016 року «Про перейменування окремих населених пунктів та районів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 23. – С. 11.

8. Постанова Верховної Ради України № 1353-VIII від 12 травня 2016 року «Про перейменування окремих населених пунктів» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 23. – С. 15.

9. Постанова Верховної Ради України № 1375-VIII від 19 травня 2016 року «Про перейменування міста Дніпропетровськ Дніпропетровської області» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 24. – С. 23.

10. Постанова Верховної Ради України № 1377-VIII від 19 травня 2016 року «Про перейменування окремих населених пунктів та районів» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 24. – С. 23.

11. Постанова Верховної Ради України № 1468-VIII від 14 липня 2016 р. «Про приведення назви міста Кіровоград Кіровоградської області у відповідність із вимогами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 32. – С. 40.

12. Постанова Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 р. «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» / Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 17. – С. 1001.

13. Постанова Верховної Ради України № 984-VIII від 4 лютого 2016 року «Про перейменування окремих населених пунктів та районів» / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 9. – С. 49.

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1085-р від 7 листопада 2014 р. «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» / Офіційний вісник України. – 2014. – № 92. – С. 33.
